

Ольга охрестила ся в Царгороді за цїсаря Романа; в того бере він своє хронологічне означення сього факта: між кінцем р. 959 (смерть Константина в надолісті) і 961/2 р. — місяцю Адальберта, а для уратовання звістки, що хрещення стало ся в Царгороді, припускає другу подорож Ольги до Царгорода.

Сей здогад про дві подорожи Ольги не новина: над такою можливістю застановляли ся раніше дослідники, але признавали таке розв'язання справи мало правдоподібним. Дійсно, припускати другу подорож, приймаючи, що в першу Ольга не була задоволена ні результатами її, ні прийнятем — як приймає і п. П. — досить трудно. Смерть Константина не вносила змін в політичні відносини, бо сей цїсар-літерат взагалі не грав ролі в політиці і Ольга се мусіла знати. Логічне мотивованє п. П. не додержане — не без того мабуть, що видвигнувши політичні мотиви в діяльності Ольги, не міг він визволити ся від канонізованих в духовних кругах поглядів на її діяльність. Коли для Ольги хрещення було тільки політичним кроком, то незрозумілий її поворот до Отона: тих політичних користей, яких шукала вона в Царгороді, не міг їй дати Отон, і се вона мусіла знати; не маємо ніяких причин приймати, що аж виславши послів до Отона, вона мала б перекопати ся в „неестественности“ (!) своїх рахунків на нього: по кільканадцяти роках свого правління Ольга могла знати, чого вона має сподівати ся від Візантії і від Німецького цїсарства. Сам факт охрещення не де а в Царгороді для візантійського цїсаря не мав такої ваги, щоб за нього щось можна було виторгувати, а мотив єрархічний ледви чи міг тоді входити в гру (див. мою Історію т. I², с. 405—6). Здогад про уложення якогось тіснішого союзу Руси з Візантією в початку 960-х рр. не потверджуєть ся пізнішими відносинами їх, як розкриває їх історія болгарської кампанії Святослава. Все се, як бачимо, лишає мало ваги за здогадами п. Пархоменка. *М. Грушевський.*

В. О. Миллеръ — Къ вопросу о возрастѣ и козачествѣ Ильи Муромца (Журналъ М. Н. Пр. 1912, II, с. 193—209).

В сій замітці ак. Мілер насамперед висловляєть ся против гіпотези пок. Халанского про Ілю-Олега, котру пригадала недавно його по смертна статя (див. про неї CVII книжку „Записок“); не беручи ся рїшати „хронологіі сюжетів, привязаних до імени Ілії“, він береть ся до одної з півніших верств в традиції про Ілію — його козачество. Признавши се вже раніше витвором XVII в., смутної доби, коли козаччина заняла Московську державу, проф. Мілер тепер спинаєть ся на тій подробиці, що представлений козаком, Іля представляєть ся заравом і старим чоловіком, тим часом як в інших варіантах билін підчеркують ся

молоді літа Ілїї. Проф. Мілер ставить здогад, що старі літа Ілїї являєть ся вже дальшим наслідком епітета „старий козак“, а сей епітет пробує толкувати як техвічний термін в значінню козака статочного, що служить державі, в противстваленню козацькій вольниці, що грабвля й руйнувала землю. Тому ті биліні теми, де Іля виступає чоловіком старим, проф. Мілер вважає пізнішими. Одначе коли припустати, що тільки після смутного часу Іля взагалі стає козаком, потім доперва в „старого козака“, коли затемнило ся значінне самого терміна, став він старою людиною, і аж потім на сїм новім ґрунті утворили ся епізоди, де він виступає старим, — чи не занадто мало лишаєть ся часу на таку еволюцію, і чи ся обставина не стає аргументом против цілої сеї гіпотези?

М. Грушевський.

Н. М. — Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka i jego przyjęcie katolicyzmu w r. 1567. Przyczynek do dziejów Reformacyi w Polsce („Przegląd Historyczny“, tom XII, zesz. 1, str. 1—10).

Автор подає цікаві подробиці для характеристики видатного представника воюючого католицизму, котрого батько — Миколай Радивил „Чорний“, великий гетьман і канцлер литовський, як відомо, був одним в найбільших та найенергічнійших діячів реформаційного руху Литовської Руси і Польщі. Замітка ся основана головно на зборі відписів з листів Сирітки, що переховуєть ся в петербурзькій Публичній Бібліотекі. Наведені автором фактичні відомости освітлюють гідні пожалування відносини, які повстали в тогочаснім суспільстві завдяки шкідливому релігійному фанатизмови, а також національній польській експансивности, старанно захованій часом під покривкою місіонерської діяльности „ad maiorem Dei gloriam“. Що до самої особи Сирітки, то автор намагаєть ся реабілітовати сього несимпатичного католицького діяча, що разом з братом своїм Юрієм, біскупом віленським, свої впливи і кольсальну масу матеріяльних засобів ужив на примусове привернене католицизма в своїх розлогих добрах, на-викупуване та палене „сретицької“ реформатської літератури (між иншим і виданої батьком брестської Біблії), на нищене реформатських інституцій і закладів і т. и. Автору хочєть ся довести, що оба брати відзначали ся незвичайною релігійною толерантністю та правдивою християнською побожністю. Та з наведених автором фактів і цитат з листів Сирітки як раз сього не видно. Бачимо натомісьць, що прийате Сиріткою католицизму було в значній мірі результатом зручно поведеної акції католицького духовенства, яке переконало молодого маґната, що тільки перехід в лоно римо-католицької церкви вибавити його може від страшної і не в побожности мабуть повставшої